

سبک زندگی زنان مبلغ دین در تلویزیون (مطالعه موردی سریال «نفس گرم»)

مهتری بهار

(دانشیار گروه ارتباطات - دانشگاه تهران)

سیده طاهره هاشمی

(دانش آموخته ارشد علوم اجتماعی - موسسه آموزش عالی سبز آمل)

چکیده

چگونگی به تصویر در آمدن زن به عنوان یکی از شاخص‌های اصلی فیلم همواره در این سالها مورد توجه فیلم‌سازان و کارگردانان فیلم قرار گرفته است. این مطالعه به بررسی سبک زندگی زنان مبلغ دین در رسانه می‌پردازد. «سریال نفس گرم» به عنوان میدان و متن مطالعه، مورد بررسی قرار گرفته است. چارچوب نظری این مطالعه مبتنی بر رویکرد سبک زندگی بوردیو به نگارش در آمده و از روش تحلیل محتوای کیفی نیز برای تحلیل و تفسیر داده‌ها استفاده شده است. بر اساس نتایج پژوهش، سبک زندگی به نمایش در آمده از زنان مبلغ دین، با توجه به شاخص‌های سبک زندگی بوردیو، مانند سرمایه‌های اقتصادی، سرمایه‌های فرهنگی، نمادین و سرمایه‌های اجتماعی شخصیت‌های اصلی، به یافته‌هایی رسید که زن مبلغ دین در سریال نفس گرم نیز دارای سرمایه‌های اقتصادی همچون مالکیت ماشین و مسکن، درآمد ناشی از شغل است. شاخص‌های سرمایه‌های نمادین و فرهنگی در این فیلم مانند تبلیغ دین از سوی یک زن، برگزاری جلسات مذهبی، تحصیلات و شغل با داشتن سمت مدیر عامل ستاد «توانمند سازی زنان سرپرست خانوار» نیز مورد ملاحظه قرار می‌گیرند. زن مبلغ دین نیز در این سریال از طبقه متوسط مذهبی است.

واژگان کلیدی: سبک زندگی، سرمایه فرهنگی و اقتصادی زنان مبلغ دین، تلویزیون

بیان مسئله

رسانه‌ها پیچیده‌ترین ابزار برای القای اندیشه‌ها و کارآمدترین سلاح برای تسخیر آرام جوامع هستند. امروزه حتی واقع‌گراهای فلسفی نیز می‌پذیرند که بخش اعظمی از دانش ما از منابع غیر مستقیم به دست می‌آید. به طوری که ما قسمت بزرگی از جهان پیرامون خود را به واسطه رسانه‌ها تجربه می‌کنیم. آل نوری هارت می‌نویسد: رسانه‌های گروهی همچون چسبی هستند که نظرها را به سوی هم می‌کشاند و با انتخاب چیزهایی که می‌خواهند عنوان کنند، بیش از سیاستمداران، فیلسوفان یا اقتصاددانان تصمیم می‌گیرند که چه مسائلی در جهان اهمیت دارد. آنها «ترتیب دهندگان موارد بحث» هستند. دیدگاهی که رسانه‌های گروهی در خصوص موضوعی مقرر می‌کنند، به ما می‌آموزند که چگونه درباره آن اندیشه کنیم (شرلی، ۱۳۷۷، ص: ۲۴۶).

تلویزیون همانند دیگر رسانه‌ها می‌تواند با قدرت نمادین و اقناعی خود به فرایند هویت سازی مخاطبان کمک کند، فرایند معنایابی آنان را در دنیای پیچیده تسهیل کند، اسباب لذت یابی مخاطبان شود، یا الگوی خاصی از زندگی را ارائه دهد. به طور کلی، تلویزیون می‌تواند با بهره‌مندی از قالب‌های متفاوت و با ارائه محتوای متنوع و گوناگون بر روی ارزش‌ها، نگرش‌ها، آرزوها، انتخاب‌ها و نهایتاً اعمال مخاطبان خود تاثیر بگذارد. سریال‌های تلویزیونی از جمله این قالب‌ها است که به دلیل نزدیکی و مشابهت فراوان با زندگی و اشتغالات روزمره و همچنین در برگیری مخاطبان انبوه، مجرای خوبی برای انتقال پیام‌های صریح و ضمنی به شمار می‌رود زیرا به واسطه محوریت زندگی روزمره، تا حدودی از میزان خوانش‌های متفاوت مخاطبان می‌کاهد. زنان در جامعه به عنوان یک نیروی کار متخصص در کنار مردان به فعالیت می‌پردازند و روز به روز نقش‌شان برای ایفای فعالیت‌های خارج از محیط خانه پر رنگتر می‌شود. به نمایش درآمدن شغل خاص برای زنان در رسانه به خصوص تلویزیون، یک امر طبیعی به نظر می‌رسد؛ زنان به عنوان کارمند، معلم، مدیر، طراح، مهندس، مدیر عامل، نقش‌آفرینی می‌کنند. آنچه بسیار حائز اهمیت است نقش دقیق‌تر زنان در رسانه به خصوص نقش‌های اعتقادی و مذهبی زنان است که در رسانه به نمایش در می‌آید؛ این که زنان مومن یا مبلغ دین که دارای مولفه‌های خاص مذهبی هستند چگونه توسط رسانه‌ها نمایان می‌شوند؟ و در رسانه چه ابعادی از زندگی آنها به نمایش در می‌آید؟

در دهه‌های بعد از انقلاب اسلامی به ویژه سالهای اخیر، فیلم‌های سینمایی و سریال‌های تلویزیونی زنان را با محوریت و نقش‌های گوناگون همراه با الگوی سبک زندگی متعدد به تصویر درآورده‌اند. فیلم‌های سینمایی که به کارگردانی تهمینه میلانی چهره‌های گوناگونی از زنان را به نمایش در آورده است به عنوان مثال واکنش پنجم، زندان زنان، شام آخر که هر کدام به

نوعی زندگی شخصی و اجتماعی زنان را به نمایش در آورده‌اند. فیلم سینمایی شیار ۱۴۳ به کارگردانی نرگس آبیاری، مادر شهیدی را به تصویر می‌کشد که تمام زندگی‌اش را در انتظار فرزندش گذرانده است. سریال کیمیا با محوریت نقش دختر، همسر، مادر، مدیر مدرسه، هنرمند، یک مبارز انقلابی به ارائه سبک زندگی خاص از یک زن پرداخته است. سریال سوداگر نیز نقش پلیس زن را به تصویر کشیده است. در این مقاله بر آنیم تا با شناخت نحوه نمایش سبک زندگی مبلغان دین در رسانه، درک درستی از چگونگی به نمایش درآمدن سبک زندگی زنان مبلغ دین برسیم؛ این که رسانه چه نوعی از سبک زندگی از زنان مذهبی در جامعه را نشان می‌دهد؟ در این متن با استفاده از رویکرد کیفی به بررسی سبک زندگی زنان مبلغ دین در سریال نفس گرم می‌پردازیم.

مرور ادبیات

در باره این موضوع مطالعاتی انجام شده است که به دو نمونه اشاره می‌شود: نمونه اول؛ بازنمایی سبک زندگی در سریال‌های تلویزیونی که توسط کیوان لطفی و در سال ۱۳۹۰ نگاشته شده است. لطفی در این پژوهش به بررسی دو سریال ترانه مادری و دلنوازان با استفاده از روش تحلیل محتوا با پرسشنامه معکوس پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سریال‌های مذکور الگوی سبک زندگی ترکیبی را مورد مطالعه قرار می‌دهند و میزان بازنمایی ارزش‌های مذهبی و الگوی رفتاری مدرن به ترتیب کم و زیاد است. بازنمایی نمادهای منزلتی مدرن و نمادهای فرهنگی سنتی نیز از میزان بالایی برخوردارند. بنا بر یافته‌ها میزان بازنمایی سبک زندگی طبقه متوسط و مراکز ارتباطات سنتی، کم و میزان بازنمایی الگو سبک زندگی مبتنی بر مصرف کالای اقتصادی زیاد است. در اغلب موارد پیام‌های تولید شده سازندگان سریال‌های مذکور با پیام‌های تعیین شده سیاست‌گذاران همخوانی ندارد.

پژوهش دوم؛ تحلیل نشانه شناختی هویت جنسیتی در تلویزیون که توسط ثریا احمدی، سید وحید عقیلی، سید محمد مهدی‌زاده نوشته شده است. این مقاله شیوه بازنمایی هویت جنسیتی را در محتوای روایی تلویزیون بررسی کرده است. از تحلیل نشانه شناسی فیسک و رویکرد ساختگرا در نظریه بازنمایی استوارت هال، به منزله چارچوب نظری استفاده شده است. مولفه‌هایی مانند فردگرایی، استقلال مادی زنان، قدرت تصمیم‌گیری و انتخاب، الگوی روابط بین فردی، سبک و پوشش و مصرف کالا و نقش‌های حرفه ای زنان، بازنمودی از جست و جوی هویت و مولفه‌های غالبی هویت مدرن هستند.

بورديو و سبك زندگي

يکي از مفاهيم اصلي که بورديو به آن اشاره مي‌کند، مفهوم سرمايه است. بورديو سرمايه را تنها سرمايه اقتصادي نمي‌داند و قائل به انواع سرمايه‌هاي اجتماعي، فرهنگي، نمادين و اقتصادي است. از اين رو منشاء تمايز ميان افراد را در ترکيب انواع سرمايه و حجم آن تلقي مي‌کند. عاملان اجتماعي در بُعد اول بر اساس ساختار سرمايه‌هايشان يعني بر اساس وزن نسبي هر يک از انواع مختلف که به صورت جداگانه دارا هستند توزيع مي‌شوند (بورديو، ۱۳۸۱).

بورديو تمايز و تملک انواع سرمايه‌ها را منشاء تفاوت در ذائقه مي‌داند و از انواع ترجيحات ذائقه‌اي در موسيقي، غذا و آشپزي، ورزش، علايق سياسي و ادبيات سخن مي‌گويد (بورديو، ۱۹۸۴، ص: ۱۰۰).

در اين مقاله بررسي سبك زندگي زن مبلغ دين در رسانه مورد توجه است. سرمايه اصلي در اينجا سرمايه مذهبي (ديني) است که بورديو در بحث خود از معنا، ارزش و جهان بيني و به طور کلي تاثير فرهنگي همپاي سياست و اقتصاد در طبقه بندي اجتماعي و در نهايت سبك زندگي مطرح مي‌کند (مهدوي کني ص ۱۶۶). از دير باز، دين يکي از عناصر اساسي در جامعه ايراني به شمار رفته و تا به امروز نيز عملي پايدار در کنش و رفتار فردي و اجتماعي مورد نظر بورديو است که بر بستر شکل‌گيري سرمايه ديني افراد تاثير مي‌گذارد.

ترنر از مفهوم عادت‌واره بورديو براي تاثير دين و تحولات ديني بر سبك زندگي استفاده مي‌کند. از نظر وي، تمايلات افراد که در نظريه بورديو نشان دهنده ذائقه آنهاست، مي‌تواند تمايلات ديني افراد را نيز توضيح دهد و اين که چه طور در اجراي وظيفات ديني و مصرف کالاهاي ديني ذائقه خاصي پيدا مي‌کنند (ترنر، ۱۳۷۹، ص: ۷).

در نظر بورديو جامعه به عنوان فضاي اجتماعي بازنمايي مي‌شود. اين فضاي اجتماعي جايگاه رقابتي شديد و بي پايان است و در جريان اين رقابت‌ها تفاوت‌هايي ظهور مي‌کند که چارچوب لازم براي هستي اجتماعي را فراهم مي‌آورند. بورديو با مفهوم فضاي اجتماعي، سبک‌هاي زندگي مختلف را نشان مي‌دهد. فضاي اجتماعي به اين ترتيب ساخته مي‌شود که عاملان و گروه‌هاي اجتماعي بر اساس حجم و ميزان سرمايه اقتصادي و سرمايه فرهنگي با برخي افراد اشتراکاتي مي‌يابند و برخي ديگر فاصله پيدا مي‌کنند (بورديو، ۱۳۸۰، ص: ۳۴). بنابر اين فضاي اجتماعي بر مبناي سرمايه ساخته مي‌شود. هر قدر سرمايه فرد بيشتري باشد، در فضاي اجتماعي در موقعيت بالاتري قرار مي‌گيرد. بورديو استدلال مي‌کند مردمي که به طور نزديک در يک فضاي اجتماعي قرار دارند، داراي مشابهت‌هاي بسيار هستند؛ حتي اگر هرگز يکديگر را ندیده باشند (همان، ص ۳۰). در رويکرد بورديو دين سه نوع سرمايه را در اختيار افراد قرار مي‌دهد در وهله اول دين مشتمل بر يک جهان بيني و نظام معنایی است که نوعی سرمايه فرهنگی را در

اختیار افراد می‌گذارد. دوم آن که، دین دارای یک نظام نمادی و یک سری شعائر است که به پیروان خود سرمایه‌ای نمادین می‌بخشد و سوم؛ دین دارای گروه یا اجتماعی از پیروان، امت و همچنین نهاد و سازمان نسبتاً منسجم از (روحانیون) است که سرمایه اجتماعی را در هر جامعه پدید می‌آورد (مهدوی کنی، ۱۳۸۷، ص: ۲۲۱). دین نیز و همچنین سبک زندگی دینی دارای میدان عمل و کنش افراد هستند، فرد در میدان دینی دست به انجام اعمال و رفتاری می‌زند که در همان میدان جای دارد. همچنین مجموعه عادت‌واره‌ها و سلاقی افراد در فضای دینی‌شان تعریف می‌شود. فرد دیندار با قرار گرفتن در فضای دینی رفتارهایی را به نمایش می‌گذارد که مطابق با همان میدان یا فضا است. در نهایت سلاقی وی در زمینه همین رفتارهای او شکل می‌گیرد و او را به عنوان یک فرد مومن و مذهبی نمایان می‌سازد. در مقاله حاضر بنابر رویکرد سبک زندگی بورديو که شامل مفاهیمی همچون سلیقه، عادت‌واره، منش، میدان و همچنین سرمایه می‌باشد. لیکن در اینجا تنها مفهوم سرمایه که مهمترین مبحث برای تعیین شاخص‌های سبک زندگی است را تعریف می‌کنیم.

از نظر بورديو، در هر میدانی میان بازیگران یا گروه‌های اجتماعی، چهار نوع سرمایه به شرح زیر مبادله می‌شود:

- الف. سرمایه اقتصادی: یعنی ثروت و پولی که هر بازیگر اجتماعی در اختیار دارد که شامل درآمدها و انواع منابع مالی است که در قالب مالکیت، جلوه، نهادی می‌یابد.
- ب. سرمایه فرهنگی: یعنی قدرت شناخت و قابلیت استفاده از کالاهای فرهنگی در هر فرد. سرمایه فرهنگی در برگرفته تمایلات فرد است و در خلال اجتماعی شدن انباشته می‌شود.
- ج. سرمایه اجتماعی: یعنی شبکه‌ای از روابط فردی و گروهی که فرد در اختیار دارد. سرمایه اجتماعی شامل همه منابع واقعی و بالقوه است که کنشگران با عضویت در شبکه‌ها یا سازمان‌های اجتماعی به دست می‌آورند.
- د. سرمایه‌های نمادین: سرمایه‌های نمادین بخشی از سرمایه فرهنگی به معنای مجموعه ای از ابزارهای نمادین، حیثیت، احترام و قابلیت‌های فردی در رفتارها است (بورديو، ۱۳۹۰، ص: ۱۶۷).

بورديو، شاخص‌های تجملی یا فرهنگی شامل مدل ماشین، خانه و ویلا، مبلمان، لباس، لوازم آرایش، مواد خوراکی و بهداشتی، جواهرآلات، قایق تفریحی، اثاثیه، نقاشی‌ها، کتابها، نوشابه و سیگارها، عطرها، هستند و فعالیت‌های متمایز کننده مانند ورزش‌ها، بازی‌ها، تفریحات، لباس پوشیدن‌ها، رسیدگی به ظاهر بدن و نحوه استفاده از زبان را بیانگر میزان سرمایه اقتصادی می‌داند. سرمایه‌های اجتماعی شامل همه منابعی است که می‌تواند با عضویت در شبکه

اجتماعی کنشگران یا سازمان‌ها، به دست آید. به بیان دیگر سرمایه اجتماعی ترکیبی از میزان آشنایی‌ها، تماس‌ها، رفت و آمدها، حلقه‌های دوستی و معاشرت افراد است. همچنین سرمایه فرهنگی در برگیرنده تمایلات فرد است که در خلال اجتماعی شدن در آن‌ها انباشته می‌شود. گرایش به اشیاء فرهنگی و جمع شدن محصولات فرهنگی نزد فرد را سرمایه فرهنگی می‌خوانند. سرمایه فرهنگی به دانش، صلاحیت و گرایش فرهنگی افراد بر می‌گردد فی‌المثل تحصیلات نوع موسیقی، ذائقه هنری و زیبایی‌شناسی، قضاوت و داوری درباره آثار هنری، سلیقه‌های خوب، شیوه و راه و رسم پسندیده پیچیدگی شناختی، شناختن و توانایی پذیرش محصولات فرهنگی، تسلط یافتن بر هر نوع از نظام‌های نمادین، اطلاق می‌شود (فاضلی، ۱۳۸۲).

سبک زندگی دینی

سبک زندگی اسلامی، با تمام زندگی افراد و ابعاد آن مرتبط است. اگر بخواهیم وجوه گوناگون سبک زندگی را در چهارچوب آموزه‌های دین اسلام، مطالعه و وضعیت هنجاری و شایسته آن را از این آموزه‌ها استنتاج کنیم، باید به بررسی جنبه‌های متعدد و متنوع سبک زندگی در سه سطح کلی نگرش، گرایش و کنش بپردازیم. بخش نگرش ناظر بر مجموعه‌ای نظام‌مند از باورهای دینی است که هویت انسان براساس آن تعریف و ترسیم می‌شود. بخش گرایش حاکی از ارزش‌ها و هنجارهایی است که به سلیقه و توانایی ترجیح افراد و گروه‌های اجتماعی جهت می‌دهد. بخش کنش نیز مشتمل بر الگوها و شیوه‌های رفتارهای عینی برگرفته از آموزه‌های اسلامی است. بدین ترتیب، سرمایه فرهنگی برآمده از جهان بینی و نظام معنایی دین اسلام، در کنار نمادهای آیینی و شعائر دینی، می‌تواند مجموعه پیروان اسلام را به صورت منسجم در شکل‌دهی هنجارهای اجتماعی و سلايق و ترجیحات برآمده از آن یاری دهد. البته این موضوع می‌تواند به شکل گیری الگوهای ویژه‌ای برای زندگی بیانجامد و نوعی از سبک زندگی دینی را پدید آورد.

در این جا دو نماد سبک زندگی دینی را به عنوان مواردی که در سریال مورد نظر، تعریف می‌کنیم:

الف) زیارت

زیارت در اصل به معنای قصد کردن و ملاقات نمودن است. از طرفی، زیارت ملاقات با اشخاص و دیدار از اماکنی است که از نظر زیارت کنندگان دارای احترام، شرافت و برتری و خارق العادگی باشد (تقی زاده داوری، ۱۳۸۰، ص: ۲۸۹). بنابراین می‌توان گفت زیارت یک اصطلاح دینی است و معمولاً در ساحت دینی و مذهبی یا در باور و فرهنگ عرفی همواره بار دینی و

مذهبی را با خود حمل می‌کند. رفتن به اماکن زیارتی در سریال مورد نظر از نمادهای سبک زندگی دینی محسوب می‌گردد. مدد جستن از یک نیروی ورای جهان مادی برای حل مشکلات، اعتقاد به امر ماوراء جهان و قدرتی که وجود دارد نیز از آن جمله است.

(ب) مناسک

مناسک به معنای بسیط آن یعنی کیش عبادی، مجموعه وسایلی است که ایمان و احساس دینی از راه آن ایجاد و دوره به دوره تکرار می‌شود (دورکیم، ۱۳۹۳، ص: ۵۷۹). به طور کلی، پابندی گروهی از افراد یک جامعه به یک شیوه عمل جمعی، مانند برگزاری آیینی همگانی، ناخواسته پیوندها و ارتباطات میان اعضا را تقویت می‌کند و در نتیجه، ارتباطات قوی میان اعضا؛ همبستگی و انسجام اجتماعی هم تقویت و اسباب ثبات، استمرار و پایداری جامعه فراهم می‌شود خصوصاً وقتی که عامل کمکی مانند باور دینی به انجام آن آیین جمعی معنا بخشیده و اهتمام به آن را با وعده ثواب جذابتر کرده باشد (همان، ص: ۵۲۸). مناسک به زنده نگاهداشتن باورها، به جلوگیری کردن از فراموش شدن آنها، خلاصه به نیروی تازه بخشیدن بر اساسی‌ترین وجدان جمعی کمک می‌کند.

رویکرد سبک زندگی؛ ناشی از سرمایه‌های است که بورديو از آنها نام می‌برد؛ (سرمایه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین). همچنین مجموعه نمادهای سبک زندگی اسلامی، که هر کدام زیر مقوله سرمایه‌های نمادین، اجتماعی و فرهنگی قرار می‌گیرند. به عنوان مثال زیارت کردن به عنوان یک امر مقدس دینی و سبک زندگی اسلامی در زیر مقوله سرمایه‌های نمادین قرار می‌گیرد. یا انجام مناسک فردی مانند نماز خواندن یا مناسک جمعی مانند برگزاری مراسم عزاداری زیر مقوله سرمایه‌های فرهنگی از نوع رفتارهای مذهبی قرار خواهند گرفت. بنابراین؛ عنوان شاخصه اصلی تعیین سبک زندگی زنان مبلغ دین در پژوهش حاضر، موارد ذکر شده خواهند بود.

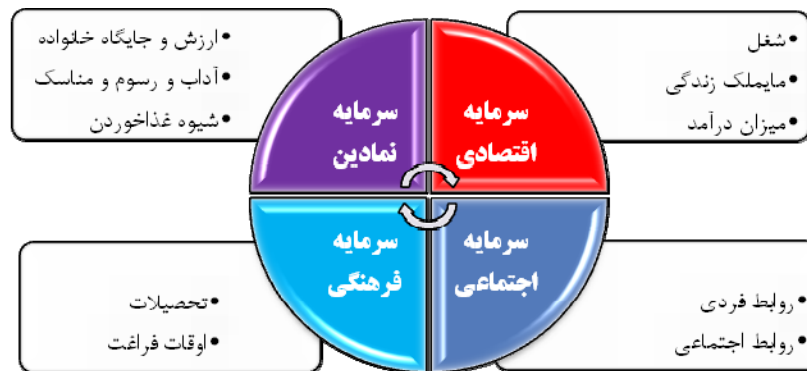
تحلیل محتوای کیفی

تحلیل محتوا به دنبال شناخت معانی مستتر در یک متن است، در تحلیل محتوای کیفی محقق فعالانه وارد فرایند تحقیق می‌شود و به درک موضوع تحقیق، با در نظر گرفتن بافت ارتباطی که موضوع مطالعه در آن ریشه دارد از جمله؛ ویژگی‌های متن (مانند بافت غیر زبانی، نشانه شناختی، دستوری) ویژگی‌های گروه هدف و دریافت کنندگان اقدام می‌کند. مسیر حرکت از تحلیل محتوای کیفی عمدتاً از متن به سمت بیرون کشیدن مقولات و سپس ایجاد مدل‌ها و نقشه‌های مفهومی است (هولستی، ۱۳۸۰، ص: ۸۷)

در این مطالعه از رهیافت تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. سعی شد تا از طریق تحلیل محتوا و سکانس‌های فیلم انتخابی، به بررسی شاخص‌های سبک زندگی در درون فیلم پرداخته شود.

جامعه آماری پژوهش حاضر، آن دسته از سریال‌های پخش شده از رسانه ملی است که زنان مبلغ دین را به عنوان محورهای اصلی فیلم یا داستان به نمایش در می‌آورند. از بین سریال‌های پخش شده در رسانه ملی، تنها سریالی که به طور اخص به زنان مبلغ دین پرداخته است؛ «سریال نفس گرم» می‌باشد که مجموع قسمت‌های سریال، سی و دو قسمت چهل و پنج دقیقه‌ای می‌باشد.

* شاخص‌های زندگی

یافته‌های تجربی

فیلم‌هایی که به زندگی مبلغان دین اعم از زن و مرد پرداخته‌اند، عبارتند از فیلم‌های؛ طلا و مس، مارمولک، زیر نور ماه، فرشته‌ها با هم می‌آیند (این فیلمها به زندگی روحانیت یا مردان مبلغ دین پرداخته‌اند). در این تحقیق، سریال نفس گرم را که زندگی زنان مبلغ دین را نمایش داده است، مورد بررسی قرار دادیم. نتایج حاصل از آن را می‌توان این گونه بیان نمود؛ سبک زندگی به نمایش درآمده با توجه به معاشرت شخصیت اصلی فیلم با سایرین، یک زندگی ساده و بی‌آلایش است. معمولاً این افراد برای تحصیل از محل زندگی اصلی به شهرهای بزرگ رفته و همراه با خانواده در محله‌های پایین شهر زندگی می‌کنند. سرمایه اقتصادی محدودی از آنها به نمایش در می‌آید. همواره به دنبال تامین معیشت خانواده هستند. سرمایه‌های نمادینی چون شرکت در کلاس‌های درس و بحث، جلسات وعظ و خطابه، مهر ورزیدن به هم نوع را از آنها به نمایش می‌گذارند. همچنین بیشتر به جنبه معرفتی و به چالش کشیدن ایمان آنها، داستان را

هدایت و به پایان می‌رسانند. از آنجایی که دغدغه اصلی پژوهش حاضر پی بردن به سبک زندگی زنان مبلغ دین در رسانه است، به بررسی سبک زندگی زنان مبلغ دین در سریال نفس گرم به عنوان فیلمی که دارای موضوعیت مزبور می‌باشند، خواهیم پرداخت.

خلاصه سریال نفس گرم

سریال نفس گرم به کارگردانی محمد مهدی عسگر پور در زمستان ۱۳۹۴ از شبکه اول سیما به نمایش درآمد. سریالی که مجموعه قسمت‌های آن بالغ بر ۳۲ قسمت بود؛ البته باید اشاره داشت که هر قسمت از این سریال به طور میانگین در بازه زمانی ۳۵ تا ۵۰ دقیقه و در مجموع ۱۵۰۰ دقیقه به نمایش در آمده است.

این سریال اولین سریال تولیدی رسانه ملی محسوب می‌شود؛ که نقش محوری آن را یک زن مبلغ دین به نام ملیحه مختاری ایفا می‌کند. شخصیت نخست سریال نفس گرم علاوه بر این که مبلغ دین است؛ مدیر ستاد زنان سرپرست خانوار بوده و همسرش؛ مرتضی نیز شغل آزاد اختیار کرده است. خانه به نمایش در آمده در سریال، خانه‌ای در تهران با سه طبقه و به مساحت تقریباً زیاد از جمله ویژگی‌های محل سکونت آنها به حساب می‌آید. ضمن آن که طبقه اول ساختمان مورد نظر به محلی برای مجالس مذهبی و عزاداری تحت عنوان حسینیه اختصاص داده شده است. شخصیت اصلی سریال که زن مبلغ مذهبی بوده دارای ماشین شخصی است و در کنار همسر خویش، حضانت ۶ کودک بی سرپرست را نیز بر عهده دارند. لازم به توضیح است در خلال داستان زندگی زن مبلغ دین ماجراهایی اتفاق می‌افتد که او را از یک زندگی آرام و مرفه وارد ورطه تشویش و آشفتگی می‌کند. در بررسی سریال نفس گرم، ۱۸۰ صحنه درباره شاخصه‌های سبک زندگی می‌توان یافت که قابلیت تحلیل و بازبایی دارند که در ادامه به طور مفصل به تحلیل این صحنه‌ها در زمینه‌های گوناگون خواهیم پرداخت.

تجلی سرمایه‌های اقتصادی و مادی در سریال نفس گرم

شاخص‌های سبک زندگی از دیدگاه بورديو شامل سرمایه اقتصادی، مشتمل بر درآمد و سایر انواع منابع مالی است که در قالب مالکیت، نمود پیدا می‌کند. شاخص‌های تجملی همچون نوع ماشین، خانه، مبل، لباس، مواد خوراکی، جواهرآلات، اثاثیه، نقاشی‌ها، کتاب‌ها، هستند و فعالیت‌های متمایز کننده مانند تفریحات، لباس پوشیدن‌ها، رسیدگی به ظاهر بدن، نحوه استفاده از زبان، بیانگر میزان سرمایه اقتصادی می‌داند. (شویره، ۱۳۸۵، ص: ۹۵). منظور از پایگاه اقتصادی در این جا کلیه اجناس، کالاها و اشیائی است که تحت مالکیت افراد است و نمایانگر سطح مصرف مادی می‌باشد.

با عنایت به این که با یک نگاه، به بررسی چیدمان وسایل پرداخته شده است، میتوان آن را در زمره وسایل زندگی افراد با طبقه اجتماعی متوسط رو به بالا (دارای رفاه اقتصادی) دانست. وسایل زندگی بانوی مبلغ دین در سریال مذکور در سطح بالایی قرار دارد و آن را متمایز از سایر طبقات اجتماعی می‌کند. سلیقه نمایش داده شده از چیدمان منزل، نمایانگر وسایل لوکس و عمدتاً مصرف مادی است. مصرف کالای غیر ضروری هم در این سریال به نمایش گذاشته شده است، که رسانه را می‌توان متهم به ارائه الگوی مصرفی و تبلیغ آن در سریال‌های مذهبی دانست. به نظر می‌رسد میان رمزگان اجتماعی، فنی و ایدئولوژیک تناقض وجود دارد. یعنی رمزگان اجتماعی در حال بازنمایی دینی است اما رمزگان فنی و ایدئولوژیک در حال بازنمایی مصرف‌گرایی و تجمل‌گرایی است. در حالی که گفتگوها از نابودی و فنا پذیری مال دنیا و ثروت حکایت می‌کنند، اغلب تصاویر زیبا و چشم‌نواز موجود در سریال تلویزیونی موجب هم ذات‌پنداری بیننده می‌شود. تصاویر مختلفی از خانه مجلل و لوازم لوکس، آسایش ناشی از پول، از جمله جاذبه‌های بصری است که بینندگان را به دیدن سریال ترغیب می‌کند.

نوع اتومبیل

از شاخص‌های اقتصادی که در نفس گرم مطالعه شده، نوع اتومبیل شخصی ملیحه است که یک زانتیا مشکی رنگ می‌باشد که با این وسیله نقلیه، به همه جا آرز جمله؛ محل کار، بیمارستان، جلسات مذهبی و کاشان سفر می‌کند. همسر و پسر ملیحه نیز دارای اتومبیل‌های شخصی (خارجی) هستند که نشانه مرفه بودن سطح اجتماعی خانواده مذکور است. در رویکرد نظری بوردیو؛ پایگاه اقتصادی- اجتماعی (طبقه اجتماعی)، با سبک زندگی تایید می‌شود. افراد بر اساس پایگاه اقتصادی اجتماعی خود دارای سبک متنوع زندگی می‌باشند. سلیقه افراد با توجه به منش زندگی‌شان انتخاب و به منصف دیداری می‌رسد همان گونه که سلیقه استفاده از لوازم مادی در سریال مذکور، نمایانگر طبقه اقتصادی رو به بالای خانواده مورد بررسی می‌باشد.

شغل

برای بیان تمایز افراد از یکدیگر، نیاز به شناخت شاخص‌هایی جهت تعیین این تفاوتها هستیم. هر فردی در موقعیت‌های اجتماعی مختلف دارای نوعی از انتخاب‌هایی است که به طور کلی سبک زندگی او را مشخص می‌کند. شغل، تحصیلات، محل زندگی، درآمد، دوستان، رفتارهای اجتماعی از جمله این انتخاب‌ها هستند که می‌توانند با توجه به سلیقه فرد انتخاب شوند و به سبک زندگی او تبدیل گردند. همان گونه که بیان شد، شغل نیز از این شاخصه‌ها می‌باشد، که

در این سریال به تحلیل شغل بانوی مبلغ دین پرداخته شد. بانوی مبلغ دین در این سریال به مدیریت ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار و در دفتر مدیریت مشغول فعالیت است. براساس آن چه رسانه به تصویر کشیده است گویا در مدیریت این سازمان بسیار موفق به نظر می‌رسد و درآمد خوبی از آن کسب می‌کند. سمت مدیریت یا مدیر عاملی از جمله شغل‌های طبقه متوسط رو به بالای جامعه است. به نظر بوردیو موقعیت عامل، در فضای اجتماعی بستگی به حجم و میزان سرمایه (سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی، سرمایه فرهنگی) او دارد؛ یعنی هر قدر سرمایه فرد بیشتر باشد، در فضای اجتماعی موقعیت بالاتری خواهد داشت و این خود رفتار و سبک زندگی افراد را تحت تاثیر قرار می‌دهد. در این جا باید برجسته اکتسابی عادت‌واره تاکید نمود زیرا عادت‌واره صرفاً مجموعه‌ای از انگیزه‌های روانی نیست، بلکه محصول جامعه پذیری بلند مدت در شرایط اجتماعی خاص یا موقعیت معین است. افراد با توجه به توانایی‌ها و علایق و شرایط زندگی، شغل خود را مشخص می‌کنند. شغل می‌تواند جنبه اکتسابی داشته باشد. افراد با قرار گرفتن در فضای کاری خود، و با توجه به میدان‌های عمل و منش ناشی از حضور در آن پایگاه اجتماعی است که می‌توانند شرایط زندگی یا سبک زندگی خود را تغییر دهند (بوردیو، نظریه کنش، ۱۳۸۰، ص: ۶۷).

بنابراین فضای اجتماع از نظر بوردیو، دارای دو بُعد عمودی و افقی است. در بُعد نخست؛ جایگاه افراد بر مبنای میزان کلی سرمایه‌ای که دارند، مشخص می‌شود و در بُعد دوم؛ بر پایه ساختار سرمایه‌شان؛ یعنی بر مبنای وزن نسبی هر یک از انواع مختلف سرمایه اقتصادی و فرهنگی که به صورت جداگانه دارند، توزیع می‌شوند. در بُعد نخست که مهمتر است، دارندگان میزان بالای سرمایه کلی، یعنی مجموع دو نوع سرمایه اقتصادی و فرهنگی، در مقابل کسانی قرار می‌گیرند که از حیث مجموع این دو نوع سرمایه در پایین‌ترین وضعیت قرار دارند. مدیر عامل و روسای شرکت‌ها، صاحبان مشاغل آزاد و استادان دانشگاه کسانی هستند که از حجم بالای سرمایه کلی برخوردارند. در مقابل؛ کارگران غیر ماهر، کمترین سرمایه آن، استادان دانشگاه که به لحاظ سرمایه فرهنگی غنی‌ترند، در نقطه مقابل مدیر عامل‌ها و کارفرمایان صنعتی که به لحاظ سرمایه اقتصادی غنی‌ترند، قرار می‌گیرند. (۱۳۹۴، پیشین، ص: ۱۳۰)

مصرف خوراک

تغذیه در طبقه متوسط سنتی در صرف غذاهایی که به ایرانی موسوم است خلاصه شده است. دوربین بر صحنه‌های مختلف وعده‌های غذایی صبحانه و شام زوم می‌کند. صبحانه دوفره ملیحه و همسرش شامل چای، شیر، آبمیوه، شکر، مربا، پنیر، کره و نان سنگک است. همچنین سفره‌ای که به یمن بازگشت همسرش از سفر کربلا تهیه شده شده برنج و کباب کوبیده است.

که از بیرون تهیه شده است علاوه بر آن، سفره شامی که توسط ملیحه پخته شده و تمامی فرزند خوانده‌ها به عنوان اعضای یک خانواده گرم و صمیمی به دور میز غذا خوری می‌نشینند شامل؛ سالاد، دوغ، برنج زعفرانی، قرمه سبزی و... است. شروع غذا با دعا برای سلامتی پدر خانواده آغاز می‌شود. ملیحه لقمه‌های غذا را با نمک آغاز می‌کند که یکی از نشانه‌های سبک زندگی دینی است. شروع برداشتن لقمه‌های غذا با نمک توصیه و از سفارش‌های اسلام برای سلامتی انسان‌هاست. علاوه بر این در صحنه‌هایی از داستان سریال مشاهده می‌شود که پسر خانواده که جوان مجرد و تنهاست برای خود پیتزا می‌پزد و یا با کمک مادرش؛ ملیحه، برای خود و مهمان‌هایشان در حال آماده کردن پیتزا در خانه هستند، که نمایانگر تمایل به استفاده رسانه از فرهنگ غربی و به نوعی ترویج آن است. همچنین ملیحه مهمان‌هایش را برای صرف غذا به یک فست فود فروشی می‌برد و پیتزا می‌خورند. تکرار صحنه خوردن فست فود در سریال، یادآور سبک زندگی طبقه متوسط مدرن است. گویا رسانه ترکیبی از طبقه متوسط مدرن و سنتی را به نمایش می‌گذارد یا شاید متذکر می‌شود که خانواده‌های مذهبی هم از این امر مستثنی نیستند و از غذاهای غیر ایرانی استفاده می‌کنند.

بر مبنای نظریه بورديو بعضی از افراد حجم کمی از سرمایه اقتصادی و فرهنگی را دارند که ترکیب آن دو به جایی نمی‌انجامد. اما از طرف دیگر، میزان سرمایه فرهنگی کنار میزان زیاد سرمایه اقتصادی قرار می‌گیرد به ویژه اگر در طول چند نسل دوام داشته باشد. در قسمت پایینی و بالایی سلسله مراتب طبقاتی، بخش میانی ترکیب سرمایه فرهنگی و اقتصادی متغیرتری دارد. یعنی در این قسمت گروه‌های متفاوت ممکن است میزان بیشتر یا کمتری از این دو نوع سرمایه را در ترکیب با هم داشته باشند که این امر در ارتباط با متغیر شغل نیز قرار می‌گیرد. به طور مثال اعضای کم ثروت‌تر اما روشنفکر با فرهنگ فرانسوی ممکن است به فعالیت‌های کم خرج تر تفریحی مثل پختن غذاهای عجیب بپردازند. در حالی که قشر ثروتمند در همان سطح فرهنگی ممکن است به رستوران‌های گرانقیمت بروند (ممتاز، ۱۳۸۳، ص: ۷). در مثال بالا ما شاهدیم که خانواده مذهبی مورد بررسی، برای نشان دادن سطح طبقه اجتماعی خود یعنی میزان سرمایه اقتصادی نسبتاً خوب و سطح فرهنگی روشنفکر به پخت غذاها با فرهنگ طبقه دیگر، نیز می‌پردازند همانگونه که در نظریه بورديو به آن اشاره شده است. به جایگزینی سرمایه‌های فرهنگی و اقتصادی با توجه به استطاعت مالی یعنی به جای خوردن غذاهای بسیار گران و رفتن به رستوران‌هایی با قیمت بالا، تنها به خوردن غذاهای مشابه و جایگزین اکتفا می‌کنند.

تجلی سرمایه‌های نمادین و فرهنگی در سریال نفس گرم

سرمایه فرهنگی در بر گیرنده تمایلات فرد است که در خلال اجتماعی شدن در آن‌ها انباشته می‌شود. گرایش به اشیاء فرهنگی و جمع شدن محصولات فرهنگی نزد فرد را سرمایه فرهنگی می‌خوانند. سرمایه فرهنگی به دانش، صلاحیت و گرایش فرهنگی افراد بر می‌گردد از جمله؛ تحصیلات، نوع موسیقی، ذائقه هنری و زیبایی شناسی، قضاوت و داوری درباره آثار هنری، سلیقه‌های خوب، شیوه و راه و رسم پسندیده پیچیدگی شناختی، شناختن و توانایی پذیرش محصولات فرهنگی، تسلط یافتن بر هر نوع از نظام‌های نمادین (بوردیو، ۱۳۹۰، ص: ۱۰). لازم به توضیح است که ابعاد سرمایه‌های نمادین دینی و فرهنگی به صورت جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است. ابتدا سرمایه‌های فرهنگی به نمایش درآمده در سریال نفس گرم خواهیم پرداخت.

سرمایه‌های نمادین فرهنگی

در رهیافت نظری بوردیو، سرمایه فرهنگی بخشی از ویژگی‌های فردی است که وظیفه خود را در بازتولید سلسله مراتب منزلتی، بدون توجه به استفاده آگاهانه از آن انجام می‌دهند، می‌باشد. در تمایلات اجتماعی، سرمایه فرهنگی به منظور بازتولید سلسله مراتب، پایگاه عمل و به ابقای تمایزات طبقاتی کمک می‌کند و همانند سرمایه مادی به فرصت‌های زندگی افراد شکل می‌بخشد. افراد در محیط‌های مختلف اجتماعی با ترکیب سرمایه فرهنگی و مادی رتبه‌بندی می‌شوند. در درون هر محیط، رتبه بالاتر دارای سبک زندگی فرهنگی بالاتر است و باعث تسلط و مشروعیت صاحبان آن می‌شود. به نظر بوردیو سرمایه فرهنگی تعیین کننده سطح پرستیژ و منزلت فرهنگی سطوح مختلف ساختار طبقاتی جامعه است. سرمایه اقتصادی از طریق منابع کمیاب مادی و سرمایه فرهنگی، از طریق منابع زیبایی شناختی کمیاب و سبک زندگی فرهنگی ایجاد می‌شود (بوردیو، ۱۹۹۴، ص: ۵۷)

الف) پوشش

پوشش به عنوان یک شاخصه مهم در نوع و سبک زندگی، موثر است که در تحلیل سبک‌های زندگی همواره مورد بررسی قرار گرفته و مهم دانسته شده است زیرا پوشش به نوعی نماد یا نمایانگر یک طیف در جامعه است و طبقات اجتماعی با نوع پوشش خود شناخته و متمایز می‌شوند. همان گونه که در صفحات گذشته ذکر شد پوشش مورد بررسی در این پژوهش پوشش کامل حجاب چادر است. عناصر و مولفه مرتبط با حجاب در سریال مورد تحلیل، چادر در دو نوع ساده مشکی و ساده طرح دار می‌باشد که معمولاً هنرپیشه از روسری‌های قوت‌ره بزرگ در رنگ‌های روشن مانند کرم، صورتی، آبی تیره، طوسی و در نهایت مشکی استفاده

کرده است. دست‌ها تا مچ با ساق دست پوشیده شده‌اند و علاوه بر این، در مهمانی‌های داخل خانه، از چادرهای رنگی؛ به اصطلاح چادر مهمانی استفاده شده است. در زیر چادر، مانتو و شلوار تیره و کفش‌های ساده مشکی نیز دیده می‌شود. ملیحه برای هم صحبتی با افراد غریبه به ویژه مردان سعی می‌کند که تنها بخشی از صورتش نمایان باشد، در صحنه‌ای از فیلم دیده می‌شود که برای پرسیدن آدرس از یک مرد، ابتدا به اصطلاح رایج «رو» می‌گیرد و بعد سوالش را می‌پرسد. که می‌توان این حرکتش را ناشی از عادت‌واره وی دانست به دلیل قرار گرفتن در موقعیت طلبه و روحانی بودن این عمل از ملیحه انتظار می‌رود. لازم به ذکر است تنوع در استفاده از چادرها و روسری‌های مختلف را می‌توان ناشی از سلیقه فرد دانست. رسیدگی و توجه به ظاهر و آراسته بودن مورد تایید دین اسلام نیز هست که در سریال مذکور به خوبی به نمایش در می‌آید. همچنین تشویق زن مبلغ دین به دختران خردسال برای استفاده از پوشش روسری و گاه چادر، در نمایی از فیلم دیده می‌شود. رسانه به نمایش پوشش اقشار مذهبی در طبقه متوسط رو به بالا، می‌پردازد. نمایش تنوع استفاده از پوشش، یکی از نشانه‌های رفاه اقتصادی است که توسط بانوی مبلغ دین در این سریال به نمایش در می‌آید. در نظریه بورديو، منش، مولد انسجام بخش اعمال و صورت درونی شده شرایط طبقاتی است. منش به صورت اصولی در می‌آید و مردم را قادر می‌سازد بر کنش‌های خود کنترل داشته باشند. بدون آن که بر شرایط شکل‌گیری این اصول کنترل داشته یا از وجود آنها آگاه باشند. به اعتقاد بورديو تمامی میدان‌ها از کنشگران فعال در خود می‌خواهند که به قوانین عمل در میدان تسلط عملی داشته باشند و این را به صورت استعداد گنجیدن در شبکه روابط، تسلط عملی بر قوانین نانوشته طرز عمل میدان و مقولات درک داوری که زمینه ساز فهم مسائل مهم هستند از خود بروز دهند (ص: ۱۰۱ پیشین). قرار گرفتن بانوی مبلغ دین در میدان‌های مذهبی و گرایش وی برای تبلیغ دین که در راستای منش فکری و عملی وی می‌باشد با توجه به رفتارهایی که نشان دهنده اعمالی دینی است، مانند توجه به نوع پوشش خود و اطرافیان، به خوبی سرمایه‌های نمادین فرهنگی را نشان می‌دهد.

(ب) تحصیلات

از دیدگاه بورديو تحصیلات از جمله متغیرهای مهمی است که می‌تواند حتی جانشین عادت‌واره خانوادگی شود. زیرا می‌تواند به فرد، سلیقه، ادب و شیوه‌هایی را بیاموزد که فرد را به منزلت خاص نزدیک کند (ممتاز، ۱۳۸۳، ص: ۳). در صحنه‌ای از فیلم شاهد هستیم که ملیحه با یادآوری گذشته خود با شادمانی نتیجه پذیرفته شدن در کنکور را به همسر خود اعلام می‌کند اما این که در چه رشته‌ای تحصیل کرد در هیچ جای فیلم بیان نشد. لیکن با توجه به شغلی که ملیحه اتخاذ نموده است و شرکت در جلسات مذهبی که به عنوان خطیب و سخنران،

به نظر می‌رسد که وی علاوه بر تحصیلات دانشگاهی، تحصیلات حوزوی را نیز به پایان رسانده است و از هر دو مدرک تحصیلی خود دارای شغل می‌باشد. داشتن سرمایه فرهنگی از جمله تحصیلات، کارکردهای مختلفی دارد. اولاً کسب مشروعیت از طریق بقیه سرمایه‌ها منوط به تبدیل شدن آنها به سرمایه فرهنگی است. کسی که به واسطه سرمایه فرهنگی منزلت دارد، می‌تواند خود را از دنیای اجتماعی بر دیگران تحمیل کند. همان گونه که بیان شد تحصیلات یکی از مهمترین سرمایه‌های فرهنگی افراد است به نحوی که می‌تواند جایگاه اجتماعی افراد را تحت تاثیر قرار دهد.

تجلی سرمایه‌های نمادین و دینی در سریال نفس گرم

دین در نگاه بوردیو به عنوان ساختار ذهنی برخاسته از منش فرد است. وی دین را در قالب تئوری عملش، به عنوان میدانی نسبتاً خود مختار در درون میدان وسیع قدرت در نظر می‌گیرد و بر سیالیت و پویایی‌های آن چه ساختارها و محتوا را در این میدان تشکیل می‌دهند، تاکید می‌کند. و در این میدان دو طبقه در نظر می‌گیرد که عبارتند از تولیدکنندگان معتبر دینی یا متخصصان دینی که برای تولید و عرضه و بازتولید کالاها و پیام‌های دینی تلاش می‌کنند، افراد عادی که به طور عینی مصرف کننده و تقاضا کننده این کالاها و پیام‌ها هستند و عمل دینی (دینداری) توسط آنها صورت می‌پذیرد. در نگاه بوردیو، عمل دینی نیز از رابطه دیالکتیک میدان و منش دینی به دست می‌آید. از نظر وی کلیسا نوعی منش دینی را که متناسب با ساختار اجتماعی باشد به جامعه تحمیل می‌کند و همخوانی بین محتوای یک پیام دینی و منافع این جهانی مخاطبان نشان، شرط ضروری موفقیت چنین پیامی است. در نظر بوردیو موقعیت اجتماعی افراد در میدان بر اساس میزان برخورداری از سرمایه‌های مختلف و سبک زندگی متمایز است و از طرف دیگر، طبقه درمیدان دین نیز همانند طبقه در میدان‌های دیگر است که بر اساس سبک‌های زندگی متمایز می‌گردد. بنابراین به زعم بوردیو، سبک زندگی از تعیین‌های معرفت دینی و شکل‌گیری انواع عمل دینی (دینداری) است (بوردیو، ۲۰۰۳، ص: ۸). رفتارهای دینی شامل عبادت کردن، ذکر گفتن، توسل و توکل است که در صحنه‌های مختلف از فیلم به نمایش درآمده و بیشتر صحنه‌های شمارش شده را به خود اختصاص داده است، مانند:

أ) نماز خواندن و نشستن بر روی سجاده نماز

ب) خواندن دعا و قرآن، به خصوص در قسمت‌های اولیه فیلم مورد تحلیل قابل رویت است. در زمانی که همسر بانوی مبلغ دین، بر اثر سانحه تصادف به کما می‌رود، تصاویر به نمایش درآمده در زمان گرفتاری و چالش زندگی، بیشتر جنبه دینی پیدا

می‌کند. وی از خداوند مدد می‌خواهد که همسر بیمارش را به زندگی دوباره در دنیا باز گرداند. در اکثر موارد نیز دعاها یا برآورده می‌شود. ابعاد فردی دینی، بانوی مبلغ دین که در سجاده نماز یا در دست داشتن تسبیح و کتاب قرآن است نمایانگر آن است که رسانه می‌خواهد رنگ دینی سریال را افزایش دهد و او را به ورطه توسل و توکل به خداوند بکشانند.

ج) زیارت: رفتن به زیارت به عنوان جایی برای تمسک جستن و استعانت از نیروی مافوق طبیعی، به عنوان راه گشای مشکلات زندگی، می‌باشد. در سریال نفس گرم شاهد هستیم که بانوی مبلغ دین در زمانی که دچار حسادت نسبت به زن دوم همسرش و نفرت از مرتضی (همسرش) می‌شود به امام زاده رفته به نوعی خواهان دورشدن از رذایل اخلاقی می‌شود که در درونش زنده گشته است.

د) سر زدن به قبور شهدا و اموات در جای جای سریال مذکور تکرار می‌شود؛ در صحنه‌ای از فیلم که بیش از سه بار تکرار شد رفتن به مقبره شهدای گمنام (کهف شهدا در تهران) است. در این سکانس بیان می‌شود؛ اینجا جایی است که ما به خدا نزدیک‌تر هستیم و می‌توانیم حرفهای دلمان را به یکدیگر بگوییم. آنجا را میعادگاه خود به شمار می‌آورند. یعنی انتخاب یک جایگاه مذهبی و دینی برای گفتن حرف‌هایی که شاید گفتنش برایشان سخت باشد.

ه) دائم‌الذکر است و به گفتن اذکاری مانند «لا حول ولا قوه الا بالله العلی العظیم»، هنگامی که به رنج و سختی می‌افتد، مشغول است. همچنین، به صدا زدن اسامی ائمه اطهار نیز می‌توان اشاره نمود. گفتن ذکر الله اکبر به صورت متعدد در زمانی که ترس بر او غلبه می‌کند، از جمله نشانه‌های سرمایه نمادین دینی فردی در سریال مذکور است.

از نگاه بوردیو، هویت در یک تعریف اجمالی، بیان «تشخص» یا فرایند تمایزیابی است که مرزهای آن اغلب با مصرف فرهنگ و محصولات فرهنگی تثبیت می‌شود. افراد و عاملان اجتماعی با مصرف محصولات فرهنگی که با هدایت قریحه‌ها و سلیقه‌های فرهنگی ساخت یافته‌اند، می‌کوشند هویت یا تشخیصشان را اثبات کنند و به آن مشروعیت بخشند. به اعتقاد بوردیو، حس تشخص و تمایز که ازجمله ویژگی‌های اساسی جوامع جدید به شمار می‌آید با انتخاب سبک‌های زندگی باز نمایانده می‌شود و به عبارتی، ابزار بیان آن سبک‌های زندگی است. در جامعه مدرن، ساختن هویت اجتماعی، فرایندی یک سویه و منحصر به نهادهای اجتماعی و عوامل ساختی نیست. فرآیندهای موازی و متعددی چون مصرف تفاضلی فرهنگ و بازتولید فعالیت فرهنگی، ساخته شدن هویت اجتماعی را تعیین می‌کنند. شکل‌گیری فرهنگی

هویت، که سبک زندگی ابزار و رسانه آن هستند، تا حد بسیاری تابع الگوهای مصرف است. اشتراک در مصرف، سرگرمی و فراغت، آرایش و تزیین بدن و اموری از این دست، تمیز دهنده هویت‌های افراد به صورت انفرادی و در سطح گروهی هستند (۱۳۹۴، ص: ۶۹).

انجام اعمال فردی دینی و یا آداب دینی نمایانگر هویت دینی بانوی مبلغ دین است که او را از سایرین متمایز می‌کند. مصرف سرمایه‌های نمادین از بعد دینی که در سریال مذکور به صورت متعدد به نمایش درآمده است، خود نشان دهنده نوعی از سبک زندگی دینی است که بانوی مبلغ دین را متمایز می‌کند.

تجلی سرمایه‌های اجتماعی در سریال نفس گرم

از دیدگاه بورديو سرمایه اجتماعی نیز شامل همه منابع واقعی و بالقوه‌ای است که می‌تواند در اثر عضویت در شبکه اجتماعی کنشگران یا سازمان‌ها به دست آید (ص: ۳۴۶ پیشین). همچنین ساحت اجتماعی دینی شامل انجام مناسک و آداب و رسوم دینی می‌شود که در نفس گرم می‌توان به برگزاری مراسم مذهبی هفتگی اشاره کرد.

الف) جلسات مذهبی

جلسات مذهبی، که بانوی مبلغ دین به سخنرانی و وعظ می‌پردازد، با ذکر صلوات آغاز می‌شود. ملیحه به عنوان سخنران بر روی منبر می‌نشیند در یک دست تسبیح دارد و در دست دیگر برگه یادداشت برای سخنرانی. کلمات و جملات را بسیار محکم و قوی بر زبانش جاری می‌سازد. احادیثی درباره موضوعات گوناگون اخلاقی را بیان می‌کند. در آخر جلسات دعاهاى مرسوم را بیان می‌کند و با ذکر صلوات آن را به پایان می‌برد. جلسات در قسمت‌های ابتدایی سریال بسیار قوی برگزار می‌شد و با تعریف و تمجید حضار جلسات همراه بود اما در اواسط داستان بعد از ماجرای ذکر شده به کم‌رنگ شدن جلسات و حتی کیفیت پایین، عدم تسلط بر روی مطالب، که تمامی شرکت کنندگان در جلسات به آن اهتمام دارند؛ را به تصویر کشیده است. در سریال صحنه‌های مربوط به انجام مراسم دینی جمعی مانند نماز جماعت یا عزاداری ائمه معصومین دیده نمی‌شود.

علاوه بر جلسات مذهبی که کیفیت برگزاری آن بیان شد، ملیحه در سریال نفس گرم نقش فردی با معاشرت بالا را ایفا نموده است. در صحنه‌های متعدد، همراهی صمیمانه وی با فرزند خوانده‌اش؛ اسماعیل در رابطه با موضوعات مختلف زندگی که ملیحه را به عنوان یک دوست برای فرزندش به نمایش در می‌آورد، ارزنده می‌باشد. معاشرت با زنان مختلف به دلایل شغلی که در مسند آن قرار دارد (ستاد زنان سرپرست خانوار) به خصوص در جلسات مذهبی و کلاس‌های یادگیری قرآن که برگزار می‌کند هم قابل ذکر هستند.

از دیدگاه بورديو مجموعه تماس‌ها، رابطه‌ها، آشنایی‌ها، دوستی‌ها، دین‌ها (مطالبات یا دیون نمادین) هستند که به عامل (وزن) اجتماعی کم و بیش سنگین، قدرت کنشی و واکنشی کم یا بیش زیاد برحسب کیفیت و کمیت شبکه‌های ارتباطی، پیوندهایی که وی را به افراد دیگر وصل می‌کند، می‌بخشد. وضعیت این افراد از نظر سرمایه، به صورت‌های مختلف آن، شباهت کامل یا نزدیک با وضعیت عامل دارد. سرمایه اجتماعی مجموعه‌ای از منابع موجود یا بالقوه‌ای است که به مالکیت شبکه پایداری از روابط کم یا بیش نهادینه شده افراد بستگی دارد، افرادی که یکدیگر را می‌شناسند و خود را مدیون یکدیگر می‌دانند. یا به عبارت دیگر، با تعلق به یک گروه، به عنوان مجموعه عاملانی که نه فقط صاحب حیطه‌های مشترک هستند؛ بلکه با پیوندهای پایدار و سودمند به یکدیگر وابسته‌اند. این حیطه‌های مشترک با عینک مشاهده‌گر بیرونی دیگران یا خود این عاملان رویت پذیرند (شویره، ص: ۹۹).

نتیجه

با توجه به بررسی‌ها و واکاوی‌های صورت گرفته از مشاهده سریال نفس گرم و همچنین با توجه به رویکرد سبک زندگی بورديو، سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی، فرهنگی و نمادین به نمایش درآمده از این بانوی مبلغ دین طبقه و سطح زندگی اجتماعی را این گونه یافتیم: با توجه به سرمایه‌های اقتصادی و مادی که از سوژه مورد نظر دیده شده است در سطح بالا یا به نوعی متوسط رو به بالا قرار می‌گیرد. داشتن اتومبیل شخصی، در آمد حاصل از فروشگاه‌های بزرگ لوازم کودک، خانه حیاطدار و سه طبقه شخصی با مساحت بالا در شهر تهران، نمایانگر متمول بودن فرد (متوسط رو به بالا) می‌باشد. شغل وی؛ مدیر عامل ستاد زنان سرپرست خانوار است و در زمره شغل‌های طبقه متوسط رو به بالای جامعه قرار دارد. همچنین واعظ درجلسات مذهبی که از این شغل پولی دریافت نمی‌کند (اما در حال حاضر به عنوان یک شغل محسوب می‌گردد)، در همین راستا در مقاله حاضر، سخنرانی در جلسات مذهبی را جزء سرمایه‌های اجتماعی به دلیل تعامل و معاشرت با دیگران مد نظر قرار دادیم. همان گونه که بورديو اشاره می‌کند، مدیران صاحبان شرکت‌ها و استادان دانشگاه از سطح بالای سرمایه کلی برخوردارند پس ملیحه با داشتن شغل مدیرعاملی می‌تواند در طبقه بالای جامعه قرار بگیرد و به دلیل داشتن شغل به اصطلاح مداح با سطح بالایی از توانایی و تسلط در سخنرانی وی در طبقه متوسط مذهبی قرار می‌گیرد. در فیلم، سرمایه‌های نمادین فرهنگی که مهمترین آنها تحصیلات وی در حوزه و دانشگاه می‌باشد قابل اهمیت است. تحصیل در دو جایگاه علمی در ایران، نشان دهنده سطح فرهنگی بالا است. فردی که دو فضای علمی مختلف را تجربه کرده است و از هر دو دارای شغل مرتبط می‌باشد. به فعالیت اجتماعی می‌پردازد.

بانوی مبلغ دین در میدان و پایگاه اجتماعی قرار دارد که با شاخص‌های سبک زندگی طبقه متوسط سازگار است. با توجه به رویکرد بوردیو افراد با داشتن سرمایه‌ها، منش و عادت‌واره‌های مشترک به طور ناخواسته در یک طبقه اجتماعی قرار می‌گیرند و از سایر طبقات متمایز می‌شوند. از جمله این اشتراکات می‌توان به پختن غذاهای مدرن یا رفتن به فست و فود و رستوران، سطح تحصیلات، میزان درآمد، شغلی که آن را انتخاب می‌کنند، میزان تعامل و معاشرت با افراد مختلف به عنوان سرمایه‌های اجتماعی، همچنین نوع پوشش، مجموعه‌ای از رفتارهای دینی از جمله دائم‌الذکر بودن به عنوان شاخصه‌ای که برای افراد مومن در نظر گرفته می‌شود، علاوه بر آن رفتن به زیارت، نماز و دعا اشاره کرد. همگی از شاخص‌هایی است که بانوی مبلغ دین در سریال مذکور را از سایر طبقات متمایز نموده و وی را در زمره طبقه متوسط بالایی مذهبی جامعه قرار می‌دهد.

منابع

- مهدوی کنی، م. (۱۳۸۷). **دین و سبک زندگی**، تهران: دانشگاه امام صادق ع.
- بوردیو، پیر (۱۳۹۴). **تمایز، نقد اجتماعی قضاوت های ذوقی، حسن چاوشیان**، تهران: نشر نی .
- بوردیو، پ (۱۳۸۰). **نظریه کنش، مرتضی مردیها**، تهران: انتشارات نقش و نگار.
- شویره، ک (۱۳۸۵). **واژگان بوردیو، مرتضی کتبی**، تهران.
- فاضلی، م. (۱۳۸۲). **مصرف و سبک زندگی، قم، صبح صادق**.
- هولستی، ال.ار (۱۳۸۰). **تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی** ، ن. س امیری، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- ممتاز، ف. (۱۳۸۳). **معرفی مفهوم طبقه از دیدگاه بوردیو**، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی .
- جمعی از نویسندگان (۱۳۹۴). **شاخص های سبک زندگی**، قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- تقی زاده داوری، م. (۱۳۸۰). **جامعه شناسی زیارت، فصلنامه معرفت** ، ۴۵.
- دورکیم، ا. (۱۳۹۳). **صور بنیانی حیات دینی** ، باقر پرهام، تهران: نشر مرکز.
- حسینی دشتی، م (۱۳۷۶). **فرهنگ معارف المعارف، بی جا ، صدر ، جلد ۲**.
- مطهری، م (۱۳۷۸). **مسئله حجاب**، تهران: صدرا.